

TRH NIE JE ZLÝ DUCH !

Rozhovor Aleny Schinglerovej (AS) s Petrom Gondom (PG) [Bratislava, máj 2006]

Dlhodobá nezamestnanosť a chudoba sú stále predmetom rôznych diskusií, odlišných postojov a riešení. Je to bolestivé miesto v sociálnej politike, ktoré na základe relevantných ekonomických ukazovateľov je cítiť viac a viac. Je na čase položiť na stôl konštruktívne riešenia. Konzervatívny inštitút M.R. Štefánika tak urobil a jeho predstavitelia ponúkli verejnosti prostredníctvom publikácie „Návrh sociálnej reformy na Slovensku“ analýzu súčasného stavu v sociálnej sfére, ale predovšetkým pomenovali cesty, po ktorých je možné dospieť k žiaducemu stavu. Celá štúdia je dostupná na internetovej stránke www.konzervativizmus.sk. Na otázky odpovedal koordinátor projektu a odborný garant publikácie, ekonóm Konzervatívneho inštitútu *Peter Gonda*.

AS: Vo vašom návrhu uvádzate, že občania sú nadmieru chránení či už poisťným systémom alebo rôznymi sociálnymi dávkami, čo v konečnom dôsledku paralyzuje ich osobnú zodpovednosť či motiváciu súčasný stav meniť. Odhliadnuc od prídavkov na deti, skutočne pokladáte za zneužívanie systému to, ak niekto žije zo životného minima a navyše si počas svojho života tieto peniaze do systému vložil?

PG: Hlavné príčiny problémov súvisiacich s dlhodobou nezamestnanosťou a chudobou na Slovensku vidíme a vidíme skutočne v tom, že ľudia majú zákonne garantované nároky získavať rôzne sociálne dávky, často bez ohľadu na ich finančné možnosti a majetkové pomery. Netýka sa to iba prídavkov na deti, ale aj mnohých iných univerzálnych dávok, osobitne jednorázových. Zvykli sme si nielen na Slovensku na vysokú ochranu pred rizikom v rôznych životných situáciách a dostávať niečo akoby za nič. Tým sa udržiava „kultúra závislosti“. V našom návrhu netvrdíme, že to automaticky vedie k zneužívaniu takto získavaných dávok. Na rozdiel od súkromného financovania sociálnej sféry ho však priamo umožňuje. Nikto by nemal mať vopred garantované sociálne dávky v hotovosti, hoci na úrovni životného minima a napriek tomu, že odvádza dane. Základom nášho návrhu je tak snaha o vytvorenie podmienok na prechod ľudí od závislosti na vládnej „pomoci“ k sebaistočnosti, s konečným efektom na dosiahnutie ich viery vo vlastné sily a zvýšenie ich sebaúcty.

AS: Dobrovoľnícky systém a dobrovoľné schémy by podľa vás mali byť na trhu dominantné. „Sami si máme zodpovedať za svoje a rodinné zabezpečenie“. To je citát z vášho návrhu. Je tu však dosť veľké riziko (i keď by boli zavádzané postupne), že osobná zodpovednosť, po ktorej často volajú práve pravicové strany, môže naraziť na neúprosne princípy trhu, kde jednoducho nemusíte prežiť. Nie preto, že by ste neboli zodpovední a čakali na pomoc štátu. Ale z prozaického dôvodu, že trh sa správa neúprosne a vy v rámci svojho sociálneho statusu a psychickej výbavy jednoducho nemáte ani sily ani schopnosti na takomto trhu uspieť.

PG: Upozorňujeme iba na to, čo je podľa nás prirodzené: aby sa zdravý a svojprávny dospelý človek postaral o seba, svoju rodinu a nespoliehal sa na „pomoc“ ostatných, osobitne nie na vládu. A trh? Trh je taký, akí sme my ľudia. Ako sa správame a aké vytvárame pravidlá, taký je trh. Trh nie je zlý duch, ktorý na nás číha na každom rohu, ale súhrn individuálnych rozhodovaní nás ľudí, ktoré vedú k dobrovoľnej dohode a výmene medzi ponúkajúcimi a dopytujúcimi za určitú hodnotu. Rôzne schopnosti a zručnosti ľudí sú tiež normálne a ich dôsledkom sú prirodzené rozdiely medzi ľuďmi, tak finančné, ako aj napríklad v miere uvedomovania si vlastnej slobody a zodpovednosti. Keď však niekto zlyhá na trhu a má problém sa sám o seba finančne postarať, tak mu môžu dobrovoľne pomôcť iní. Tak ako je trh charakterizovaný dobrovoľnými výmenami medzi dopytujúcimi a ponúkajúcimi ľuďmi, tak

základom dobre fungujúcich sociálnych vzťahov v spoločnosti je dobrovoľná solidarita. Prirodzenými inštitúciami, ktoré ju dokážu zabezpečiť, sú primárne rodina a následne iní blízki, priatelia, či "susedská komunita" a občianske združenia, cirkev a iné súkromné a na dobrovoľnej báze fungujúce spoločenstvá. Až keď zlyhajú aj všetky tieto prirodzené inštitúcie môže a má nastúpiť verejná správa, primárne na miestnej úrovni. Verejná správa by však podľa nás mala adresne garantovať iba základný životný štandard obyvateľom v núdzi, teda existenčné minimum. Pod existenčným minimom sa pritom chápu nevyhnutné podmienky na prežitie, ako jedno teplé jedlo denne a primerané ošatenie a bývanie.

AS: V súvislosti s dlhodobou nezamestnanosťou bezpochyby možno súhlasiť s tým, že nezamestnaní by mali neustále vyvíjať aktivitu, ktorej cieľom je znovuzamestnanie. Istým riešením sa zdali verejnoprospešné práce, tento nástroj však často zlyháva z rôznych dôvodov (opätovné navrátenie po ukončení, neochota niektorých nezamestnaných - vnímali to ako „neefektívnu prácu pre prácu“, a pod.). V tejto rovine sa vynára otázka. Ak je teda „čo robiť“ prečo to nemôžu byť normálne pracovné miesta?

PG: Môžu a prioritne by aj mali by byť. Jediné „normálne“ pracovné miesto pre nezamestnaného, ktoré rieši jeho problém je podľa nás naozaj iba zamestnanie bez vládnej podpory, najlepšie v súkromnej sfére. Máte pravdu, že tzv. „verejno-prospešné“ zlyhávali. To neprekvapuje. Verejné práce nikdy neboli, nie sú a podľa nás ani nebudú riešiť problém nezamestnanosti. Naopak, vyvolávajú ilúziu o zamestnaní a prinášajú subjektom na trh práce skreslené informácie. Príkladom umelých prác sú aj dnešné aktivačné práce, ktoré nezamestnaní odpracúvajú 10 hodín týždenne. Pravdou je však, že tam, kde je počet nezamestnaných vyšší ako počet voľných pracovných miest, tak dlhodobo nezamestnanému môže v prípade jeho záujmu dočasne pomôcť súkromná inštitúcia a ak tá nie, tak obec. Aj tu by však malo platiť, že cieľovou stanicou zamestnania sa by malo byť pracovné miesto bez vládnej podpory, najlepšie v súkromnej sfére.

AS: Posledné údaje o chudobe na Slovensku nie sú príliš optimistické. Bez zveličovania ich možno nazvať alarmujúce. Čo podľa vás môže byť optimálnym riešením, ak chudobou sú ohrození aj tí čo pracujú, obzvlášť rodiny s jedným žiteľom (pracuje toľko, koľko môže, a napriek tomu je na hranici chudoby.)?

PG: V prvom rade by som rád upozornil na mýtus o vysokej chudobe na Slovensku, či v inej civilizovanej krajine, ktorý vychádza z údajov, o ktoré sa pravdepodobne opiera aj Vaša otázka. Aj posledné údaje, aj tie predchádzajúce údaje osobitne z metodiky EÚ nehovoria totiž o reálnej chudobe, ale o relatívnom nedostatku dosiahnuť určitý životný štandard, resp. hovoria o miere príjmových rozdielov ľudí v krajine. To je podstatný rozdiel. Chudobným nie je ten, kto má menší príjem ako je stredný príjem v krajine, či ten, kto nemá každoročne dovolenku mimo svojho miesta bydliska. A z iného pohľadu, chudobný nie je ani ten, kto síce má príjem nižší ako napríklad životné minimum, ale vlastní dom, prípadne aj auto. Naopak, za nespochybniteľne chudobného možno považovať iba človeka, ktorý nemá príjmové ani majetkové prostriedky na zabezpečenie existenčného minima. Takých je podstatne menej, ako by sa zdalo zo takýchto štatistík.

V druhom rade by som chcel zdôrazniť, že nijaká vláda nemá a ani nemôže mať recept na riešenie problémov toho ktorého jednotlivca. Skôr sa potvrdzuje, že svojimi zásahmi do životov ľudí ich zatlačila do stavu, keď niektorí dostali do stavu, o ktorom hovoríte. Preto považujeme za najúčinnnejšie, aby vláda zásadne ustúpila aj zo sociálnej oblasti až po adresne garantované existenčné minimum a zrušila regulácie na trhu práce, vrátane minimálnej mzdy.

AS: Vo svojom návrhu predkladáte ako možné riešenie dlhodobej nezamestnanosti pracovnú aktiváciu v rámci „rebríka k sebestačnosti“. Mohli by ste definovať jeho základné princípy?

PG: Navrhovaný „rebrík k sebestačnosti“ je doplňujúci a dočasný návrh k systémovým a dlhodobým cieľovým návrhom razantného znižovania verejných (aj sociálnych) výdavkov a odbúravaní sociálnych odvodov. Je to program, ktorý môžu využiť obce pre dlhodobu nezamestnaných, ak sami zlyhávajú, resp. zlyhávajú ostatné formy dobrovoľnej solidarity a zároveň títo nezamestnaní majú záujem sa vymaniť zo stavu, v ktorom sú. Jeho základným princípom je tak časovo a rozsahovo ohraničené „podanie pomocnej ruky obce“ dlhodobu nezamestnanému, tak aby sa mu podarilo dostať sa zo sociálneho systému, nakoniec do zamestnania v súkromnej sfére. Z toho vyplývajú ďalšie princípy, na ktorých je postavený tento program – prednosť súkromného pred verejným, decentralizácia a časové limity. Dôležitými princípmi sú tiež „práca prioritou“ a diferencovaný prístup ku klientovi.

AS: Model severných štátov v oblasti sociálneho zabezpečenia mnohí ekonómovia (tí predovšetkým) už dávno odsúdili na zánik. Napriek tomu neskolaboval. V čom vidíte jeho udržateľnosť?

PG: Neskolaboval, musel však byť korigovaný. Napríklad švédsky model, ktorý je vzorom pre viacerých na Slovensku, bol v 90. rokoch 20. storočia čiastočne zreformovaný (napríklad dôchodkový systém). Napriek tomu prináša vážne nepriaznivé dôsledky. Mementom pre nás je napríklad práve švédska skúsenosť. Aj keď sa švédsky sociálny systém mierne reformuje, udržiava sa za príliš vysokú cenu. Je ňou veľký a nákladný byrokratický aparát, stále enormne vysoká miera zaťaženia ľudí daňami a odvodmi, únik daňových poplatníkov pred ním do iných oblastí vo svete, nižšia produktivita a celkovo pomalší rast ekonomickej výkonnosti a životnej úrovne Švédov oproti iným, dynamickejšie sa vyvíjajúcim sa regiónom, vo svete. Kým napríklad Švédsko bolo začiatkom 70. rokov 20. storočia na 4. mieste v ekonomickej výkonnosti v rámci krajín OECD, tak dnes sa pohybuje v polovici druhej desiatky najbohatších krajín. Švédsko na rozdiel od Nemecka, či Francúzska, ponechalo viac slobody na podnikanie, preto dôsledky finančne nákladného sociálneho systému vo Švédsku nie sú tak devastujúce ako napríklad vo Francúzsku. Dôsledkami sociálneho modelu vo Švédsku však i tak nie je „iba“ brzdenie ekonomickej aktivity a pomalší rast prosperity domácností v priemere, ale aj výrazne pomalší rast príjmov najchudobnejších obyvateľov oproti najchudobnejším skupinám občanov napríklad v USA, či Írsku. Podľa knihy Andersona a O'Briena „Za európskym sociálnym modelom“ sa napríklad za posledné desaťročie zvýšil príjem najchudobnejšej desiatiny populácie v Írsku osemkrát rýchlejšie ako vo Švédsku.

AS: Posledná otázka je hypotetická, ale skúsme trochu teoretizovať. Ak by ste mali vybrať čosi pozitívne zo švédskeho modelu, čo by to bolo?

PG: Na švédskom sociálnom modeli nevidíme nič, čo by bolo žiaduce na Slovensku prebrať. Naopak. Vzorom však môžu byť vlastnosti mnohých Švédov, ktoré sú oslabované práve kolektivismom omotaným modelom sociálneho systému: protestantská pracovná morálka a zmysel pre dodržiavanie pravidiel. Zdá sa, že aj preto švédsky model ešte prežíva, pričom v iných podmienkach by pravdepodobne úplne skolaboval.